UOT 94; UOT 32:93/94

FİRUZƏ HƏYATOVA
T.ü.f.d, Azərbaycan Dillər Universiteti,
Qərb ölkələri üzrə Regionşünaslıq kafedrasının baş müəllimi
Orcid:0009-0006-1905-393X
firuzaheyatova@yahoo.com

BÖYÜK BRİTANİYADA MİQRASİYA PROSESLƏRİNİN İNKİŞAFI

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/112/96-101

Birləşmiş Krallıq dünyanın müxtəlif ölkələrində siyasi proseslərin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən dövlətlərdən biridir. Cənubdan Şimala, miqrasiya son illərdə durmadan artaraq bir-birinin ardınca miqrasiya böhranına səbəb olub. Böyük Britaniya multikulturalizmin tətbiqinin ən bariz nümunəsini təqdim edir və bunun nəticələri həm dünya miqyasında tədqiqatçılar, həm də Britaniyalıların özləri tərəfindən mübahisəli şəkildə qiymətləndirilir. Onlar ölkəyə gələn miqrantların və qaçqınların nəinki yeni mühitlərinə inteqrasiya olunmadıqlarını, həm də tez-tez qəbul etdikləri ölkələrin dəyərlərini qəbul etmədiklərini və ya hörmət etmədiklərini etiraf etməyə məcbur olublar. Lakin Böyük Britaniyanı hər biri bir dövlət daxilində bir dövlət olan milli gettolar toplusu kimi təsvir etmək qeyri-dəqiq olardı. Britaniyanın multikultural cəmiyyətinə bütün qitələrdən olan insanlar daxildir və hər bir etnik azlıq yeni vətənini fərqli şəkildə qəbul edir. Bu, əsasən onların immiqrasiyasının baş verdiyi tarixi kontekst və müvafiq etnik diasporanın mövcudluq müddəti ilə bağlıdır. Məhz bu tədqiqatın əsas məqsədi budur və bu nəticəyə gəlir ki, multikulturalizm siyasəti yalnız ev sahibi millətlə yaxın tarixi və ya mədəni əlaqələri olan etnik azlıqlar üçün təsirli ola bilər. Belə əlaqələri olmayan xalqlar üçün bu siyasət yalnız onların yadlaşmasını təşviq edir ki, bu da nəticədə həm ev sahibi, həm də qəbul edən ölkələrdə ekstremist və millətçi hissləri alovlandırır. Təqdim olunan məqalədə Böyük Britaniyanın miqrasiya proseslərinin inkişaf məsələləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Böyük Britaniya, miqrasiya, məskunlaşma prosesləri, emmiqrant icmaları.

Giriş. Əhali miqrasiyası Böyük Britaniyanı tarixinin bütün mərhələlərində müşayiət edən bir prosesdir. Demoqrafik inkişafa təsiri baxımından əhali miqrasiyası uzun müddət əhəmiyyətsiz olub: 1851-ci ildən başlayan rəsmi siyahıyaalma məlumatları təsdiqləyir ki, ötən əsrin ortalarına qədər ölkədə yaşayan insanların yalnız kiçik bir hissəsi xaricdə doğulub. Miqrantların sayında mütərəqqi artım olduqca yavaş baş verib. 80 il ərzində (1851–1930) onların sayı 1 milyondan çox artmayıb. İkinci Dünya Müharibəsinin də təsiri az olub: son 40 ildə təxminən 2 milyon insan miqrant kateqoriyasına qoşulub.

Britaniya dövlətinin ilk əhali siyahıyaalınması 1801-ci ildə aparılıb, Böyük Britaniya isə 1851-ci ilə qədər qəbul edən ölkə hesab edilmirdi. Bu dövrdən əvvəl Britaniya sərhədinin o biri tərəfində doğulan əhalinin sayını qiymətləndirmək obyektiv olaraq çətindir. Tarixi sənədlər XIX əsrin ikinci yarısına qədər immiqrasiya proseslərinin intensivliyi haqqında təsəvvür yaradır. Dövlət 1964-cü ildə əcnəbilərin ölkəyə girişinə nəzarət tətbiq edib. O vaxtdan bəri hakimiyyət orqanları Böyük Britaniyaya daxil olan və gedən insanlar haqqında hərtərəfli məlumata malik olublar [5, s.7]. 1991-ci ildə "Uzunmüddətli Xarici Miqrasiya Sorğusu" adlanan immiqrasiyanı ölçmək üçün mexanizm işə salınıb.

İngiltərənin əsas əhalisinin müəyyən edildiyi və qədim zamanlardan bəri dəyişməz qaldığı güman edilir [12]. Lakin, bu, ölkədən əhalinin davamlı axını və axını ilə ziddiyyət təşkil edir. Britaniyada əhalinin ilkin miqrasiyasının qeydə alınması obyektiv xarakterli çətinliklərlə doludur.

Buz dövründə müasir Böyük Britaniya ərazisində heç kimin yaşamadığını qətiyyətlə demək olar. Bu ərazidə təxminən eramızdan əvvəl VII-VI minilliklərdə məskunlaşmış əhali meydana gəlmişdir. Roma fəthçilərinin gəlişindən əvvəl insanların İngiltərəyə sonrakı yayılması tarixəqədərki dövr adlanır. Bu dövrdə bu ərazidə yaşayan insanları xarakterizə edən məlumatlar olduqca məhduddur. Alimlər hələ də 10.000 il əvvəl salnamələrdə qeyd olunan Britaniyada kənd təsərrüfatının yaranmasının xalqların miqrasiyası ilə əlaqəli olub-olmadığı barədə fikir ayrılığına malikdirlər.

Eramızın birinci minilliyi xaricdən Böyük Britaniyaya əhəmiyyətli dərəcədə əhali axını ilə yadda qaldı, baxmayaraq ki, immiqrantların və fəthçilərin sayı hələ də müzakirə mövzusu olaraq qalır. Roma dövründə Böyük Britaniya əhalisinin orta əsrlərdəki əhalidən az olmadığı danılmazdır [11]. Məlumatda bəzi qeyri-müəyyənliklərə baxmayaraq, ümumi rəy 4-5 milyon nəfərə yaxındır [6].

Tarixçilər imperiyanın digər bölgələrindən vətəndaşların Roma Britaniyasına köçməsinə dair dəlillər əldə ediblər, lakin alimlərin bu dövrdə Britaniya sakinlərinin yerli mənşəyi haqqında fərziyyə irəli sürmək üçün hələ də əsasları var. Əslində, Roma işğalçı ordusunun sayı 45.000 nəfər, I əsrdə yerli hərbi qarnizon isə 55.000 nəfər idi. IV əsrdə bu rəqəm minimum həddə çatdı - 10-20.000 əsgər [9, s.37]. Ölkənin liderləri əsasən Britaniyalılar idi. Tarixi məlumatlar Roma məmurlarının sayının az olduğunu təsdiqləyir, adi işlərin əsas hissəsi isə romanlaşmış britaniyalıların payına düşürdü. Britaniya torpağında qalan miqrantların sayı, ordu tərəfindən dəstəklənənlərlə birlikdə 125.000 nəfər təşkil edirdi. Bu, o vaxtkı 4 milyon əhalinin təxminən 3%-ni təşkil edir. Roma işğalçılarının getməsindən sonra Britaniya əhalisi sürətlə azalmağa başladı və 1,25 milyon vətəndaşla qaldı. Roma dövlətinin süqutu İngiltərədə izsiz ötüşmədi. Artıq onun ərazisi almanlar: saksonlar, anqllar və yutlar tərəfindən işğal edildi.

Tarixçilər hələ də o dövrdə miqrasiya proseslərinin miqyası ilə bağlı fikir ayrılığına malikdirlər. Bu arada, İngiltərədə bir neçə əsr davam edən süni şəkildə anqlosakson mədəniyyətinin gətirilməsi baş verdi.

Bəzi ekspertlər hesab edirlər ki, əslində ingilis torpağına az sayda alman immiqrantı gəlib [2]. Lakin onlar etiraf edirlər ki, o dövrdə hökumət anqlosaksonlar olduğundan, yerli sakinlərin mədəni səviyyəsi almanlarla assimilyasiya nəticəsində artıb.

Digər versiyanın tərəfdarları german tayfalarının Böyük Britaniyaya köçünün daha geniş olduğuna əmindirlər [6, s.50]. Birinci versiya - minimalist model - tarixçilər tərəfindən ən real hesab olunur.

Ümumiyyətlə, sonrakı Norman və Vikinq basqınlarının demoqrafik dəyişikliklərdə əhəmiyyətli rol oynamadığı qəbul edilir. Vikinqlərin aqressiv siyasəti Britaniyanın ümumi əhalisinin 4-8% artmasına səbəb oldu. 1066-cı ildə Norman fəthinin əhəmiyyətini qiymətləndirmək çətindir, lakin tarixçilər Fatih Vilyam tərəfindən İngiltərəyə gətirilən Normanların sayını şişirtməkdən çəkinirlər.

Britaniyada miqraisya prosesləri və yəhudilər. Britaniyadakı miqrasiya prosesinin növbəti iştirakçıları yəhudilər idi [12]. 1290-cı ildə qovulduqları İngiltərə, Orta əsrlərdə onların vətəni olmuşdu. Orta əsrlərdə Britaniya adalarına böyük bir Flamand diasporu da gəlmişdi. Britaniyalılar sənətkarlığın və sənayenin inkişafını onlara borclu idilər. Yəhudilər 1290-cı ildə Britaniyadan qovulmadan sağ çıxsalar da, bir neçə əsr sonra yenidən immiqrasiyaları mümkün oldu. 1734-cü ildə yəhudi köçkünlərinin sayı 6000 nəfər olduğu təxmin edilirdi. XIX əsrin əvvəllərində onların sayı üç dəfə artaraq 16000-20000 yeni Britaniya vətəndaşına çatdı. Şərqi Avropa Britaniya adalarına çoxlu sayda yəhudinin köçünün mənbəyinə çevrildi. Qeyd etmək lazımdır ki, rus immiqrantlarının əksəriyyəti yəhudilər idi və onların sayı artmaqda idi. Böyük Britaniyanın yerli sakinləri belə bir yəhudi immiqrant axınına dözmək istəmirdilər. 1905-ci ildə hökumət Əcnəbilər Qanununu qəbul etməyə məcbur oldu [4, s.62].

Tarixən Britaniya Adalarına yəhudi immiqrasiyasının dörd əsas mərhələsi müəyyən edilə bilər [8, s.7]. İngiltərəyə ilk gələnlər XVI əsrdə Hollandiya və Portuqaliyadan olan tacirlər idi. İki əsrdən az bir müddət sonra Avropadan olan yoxsul yəhudilər də eyni yolu izlədilər. Şərqi Avropa və Rusiya İmperiyası XIX əsrdə yeni immiqrantların mənbəyinə çevrildi. İngiltərəyə yəhudi immiqrasiyasının son dalğası 1930-cu ildə baş verdi: 100.000 yəhudi Nasist Almaniyasından qaçdı.

Düzdür, İngiltərənin ticarət gücü kimi mövqeyi XVI əsrdə immiqrantların Britaniya torpağına gəlməsinə təkan verdi. XVII əsrin əvvəllərində ölkə etnik homogenliyi qorumağa davam etdi. O dövrdə London əhalisini çətin ki, müxtəlif adlandırmaq olardı.

Hələ 1610-cu ildə 300.000 londonludan 10.000-nin İngiltərədən kənarda doğulduğu təxmin edilirdi. XVIII əsrin sonlarında bir londonlu həkim öz xəstələrinin doğum yerlərini qeydə almış və 60 xəstədən yalnız birinin İngiltərədən kənarda doğulduğu aşkar edilmişdir [2, s.111].

Afrikalı miqrantlar. Afrikalı miqrantların ölkəyə gəlməsi kölə ticarətinin nəticəsi idi. XVI əsrdə İngiltərə bu işdə xeyli uğur qazanmışdı. 100 il ərzində adalarda artıq əsl Afrika icması mövcud idi. Əsrin ortalarından etibarən afrikalıların sayı durmadan artmışdır. Beləliklə, sağ qalan yazılı mənbələrə görə, XVIII əsrin sonlarına qədər on minlərlə afrikalı artıq Britaniya vətəndaşı idi. Afrikalı immiqrant-

ların sayının təxminləri 10.000 ilə 20.000 arasında dəyişir, 30.000-ə qədəri də nəzərə alınır. Bəzi sənədlər göstərir ki, 200 il əvvəl İngiltərə paytaxtında ümumi əhalisi 675.000 nəfər olan 14.000 ilə 20.000 arasında afrikalı yaşayırdı [3, s.1]. Alim Folarin Şillon bu mövqe ilə razılaşmır. Onun fikrincə, rəqəmlər çox şişirdilmişdir: yalnız 10.000 afro-britaniyalı nəzərə alına bilər. Alimlər bir məsələdə həmfikirdirlər: bu məlumatı yoxlamağın heç bir yolu yoxdur - siyahıyaalma və ya digər rəsmi mənbə olmadan miqrasiyanın miqyası ilə bağlı hər hansı bir qiymətləndirmə qeyri-dəqiq hesab ediləcək. Kölə ticarəti gec-tez sona çatmalı idi. Bu, 1807-ci ildə baş verdi: o vaxtdan etibarən İngiltərəyə kölələrin idxalı qadağan edildi. Afrika miqrasiyası tez bir zamanda azaldı.

"Bədbəxt Palatinlər". Fransız protestantları kimi də tanınan Hugenotlar ilk dəfə Böyük Britaniyaya 1572-ci ildə Parisdə baş verən vəhşi Müqəddəs Varfolomey Gecəsi qırğınından sonra gəlmişdilər. Tarix növbəti əsrdə təkrarlandı, yeni siyasi iğtişaşlar Hugenotları başqa sığınacaqlar axtarmaq üçün vətənlərini tərk etməyə məcbur etdi. Mənbələr göstərir ki, bir neçə əsr ərzində 50.000 Avropa protestantı Britaniyaya köç etdi [10, s.13]. Britaniya 1709-cu ildə fransız işğalçılarının əlindəki zorakılıqdan qaçdıqda Almaniyadan qaçqınları qəbul etmək məcburiyyətində qaldı.

Tarixən onlar "bədbəxt Palatinlər" kimi tanınırlar. Bəzi mənbələrə görə, belə immiqrantların sayı 13.000-ə çatıb. Şərqi Avropa da miqrasiya prosesində fəal rol oynayıb. Pionerlər XVI əsrdə kütləvi şəkildə İngiltərəyə gələn Polşa tacirləri idi. 18-ci əsrdə protestant polyaklar onların nümunəsini izlədilər. Rusiyada çar əleyhinə üsyan uğursuz olduqda, minlərlə Polşa inqilabçısı Londona sığındı. 1901-ci il siyahıyaalınmasından əvvəl Britaniya hakimiyyəti əhalinin sayını və tərkibini dəqiqləşdirmək qərarına gəldi: həmin dövrdə ölkədə Şərqi Avropa dövlətlərinin 82.844 keçmiş vətəndaşı yaşayırdı [12]. İkinci Dünya Müharibəsi vəziyyəti daha da pisləşdirdi. Yüz minlərlə Polşa vətəndaşı İngiltərə tərəfindən qəbul edildi.

Bundan əlavə, Sovet nəzarətində olan Polşaya qayıtmaqdan imtina edən 200.000 Polşa əsgərinə Britaniya vətəndaşlığı vəd edildi. 1951-ci il siyahıyaalmasına görə, Britaniya 162.339 polyakın vətəni oldu. Müharibədən sonra çox sayda Şərqi Avropa vətəndaşı Britaniyada könüllü olaraq qala bildi. Bir çoxuna xarici işçi qüvvəsini cəlb etmək üçün unikal proqram çərçivəsində iş təklif edildi. Hindistan yarımadasının yerli sakinləri də Britaniya adalarını yaşayış yeri kimi seçən miqrantlar arasında idi. Bu miqrasiya XVIII əsrdə başladı və XIX əsrin əvvəllərində Britaniyaya bir neçə yüz hind immiqrantının gəldiyi güman edilir[10].

Sənədli sübutlar tapılıb ki, bu dövrdə Çin və Afrikadan olan kiçik dənizçi icmaları Britaniya liman şəhərlərində formalaşırdı.1860-cı ildən başlayaraq az sayda çinli İngiltərədə məskunlaşıb – siyahıyaalma məlumatları bu fərziyyəni yalnız gücləndirir. 1891-ci ildə İngiltərədə təxminən 17.000 amerikalı köçkün var idi.

Ümumilikdə, tarixçilər hesab edirlər ki, Afrika və Asiyadan olan miqrantların sayı bu iki siyahıyaalma zamanı Britaniya-Amerikalıların ümumi sayının kiçik bir hissəsini təşkil edirdi. Britaniya Birliyindən olan miqrantlar İngilis torpağına axın edən digər xarici köçkünlərlə qarışdılar. Onlar Cənubi Afrika, Yeni Zelandiya, Kanada və Avstraliya koloniyalarında anadan olublar. Maraqlıdır ki, onlardan bəziləri Britaniyadan mühacirət etmiş insanların nəsilləri idi. 1948-ci il Britaniya Vətəndaşlıq Qanunu Birləşmiş Krallığın qanuni subyektlərinə onun sərhədləri daxilində yaşamaq və işləmək azadlığını təmin edirdi. Buna görə də, immiqrasiya nəzarəti Birlik vətəndaşlarına təsir göstərmirdi. Ümumi mənzərə belədir ki, yeddi il ərzində (1955-1962) onlardan 472.000 nəfəri Britaniyaya gəlmişdir [7]. Sonradan hökumət immiqrasiya qaydalarını sərtləşdirmək üçün ardıcıl siyasət yürütdü və bu siyasətə Birlik ölkələri vətəndaşları da daxil idi. Hər il Böyük Britaniya təxminən 75.000 Birlik vətəndaşını qəbul edirdi. Bu hökumət siyasəti öz bəhrəsini verdi: bu ölkələrdən immiqrasiya nisbətləri davamlı olaraq azaldı. Eyni zamanda, hakimiyyət orqanları tərəfindən verilən yaşayış icazələrinin sayı azaldı. 10 illik müddət ərzində bu rəqəm 20.000 nəfər azalıb.

1998-ci ildən bəri mənzərə tamamilə tərsinə çevrildi və 82.000 Birlik vətəndaşı İngiltərəyə gəldi [7]. Lakin bu miqrantların axını 2004-cü ildə pik həddə çatdı və 156.000 nəfərə çatdı. Bundan sonra miqrasiya axını azalmağa başladı.

Siyahıyaalma məlumatları açıq şəkildə göstərir ki, Britaniya torpağına gələn xarici immiqrantların sayı nisbətən yavaş tempdə baş verib. Bu, xüsusilə 1851-1931-ci illər arasında doğrudur. Xarici əhalinin 100.000-dən 700.000-ə qədər artdığını nəzərə alsaq, Böyük Britaniya əhalisi 32 milyon arta-

raq 40 milyona çatıb. Faiz olaraq, Böyük Britaniyanın yerli olmayan əhalisi 1851-ci ildə 0,5%, 1931-ci ildə isə 1,75% artıb. Bu, II Dünya Müharibəsindən əvvəl immiqrasiya intensivliyinin yüksək olmadığı müşahidəsini təsdiqləyir. 1851 və 2011-ci il siyahıyaalmalarının məlumatlarından istifadə edərək tədqiqatçılar Uels və İngiltərədə xarici vətəndaşların miqrasiyasının dinamikasını faiz olaraq izləyiblər. Bu dövrün birinci yarısında immiqrantların sayında yavaş artım müşahidə olunub – kəskin artım qeydə alınmayıb, ikinci yarısı isə birinci ilə müqayisədə artım tempində nəzərəçarpacaq dərəcədə artımla xarakterizə olunub. Əhəmiyyətli artım 1991-ci ildə baş verib. 1941-ci il siyahıyaalması məlum hadisələr səbəbindən pozulub.

Bütün dünyaya təsir edən müharibə immiqrasiyanın tempinə güclü təkan verdi. On il ərzində (1951-1961) Britaniya əhalisi xaricdə doğulmuş 225.000 vətəndaş artdı. Növbəti on il ərzində onların sayı 1 milyona çatdı. 1981-ci ildə daha 100.000 nəfər əlavə edildi.

XX əsrdə miqrasiya prosesi. XX əsrin sonu Böyük Britaniyanın milli əhalisində 400.000 nəfərin artması ilə yadda qaldı. Bu dövrdə immiqrasiyanın intensivliyi və həcmi keyfiyyətcə yeni səviyyələrə çatdı. 2001-2011-ci illər arasındakı zaman intervalı. 1920-ci il Böyük Britaniyanı təyinat yeri kimi seçən 3 milyon insanın gəlişi ilə yadda qaldı. Bu rəqəmlər ölkənin tarixi inkişafında misli görünməmiş idi. Beləliklə, qeyd etmək olar ki, miqrasiya prosesləri Böyük Britaniyanın tarixi boyunca daim mövcud olmuşdur. Lakin onlar miqyas və intensivlik baxımından müxtəlif olmuşdur. Min il ərzində immiqrantlar Britaniya əhalisinin sayını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirə bilmədilər; Başqa sözlə, miqrasiya prosesləri 20-ci əsrin ikinci yarısına qədər əhali artımının əsas mənbəyi deyildi. Bu immiqrasiya axınlarının Britaniyaya faydalı təsiri demoqrafikdən daha çox iqtisadi və mədəni idi. İkinci Dünya Müharibəsinin əvvəlindən 1990-cı illərin sonlarına qədər immiqrasiya orta dərəcədə artaraq 1960-cı illərdə ən aşağı nöqtəsinə çatdı və növbəti 20 il ərzində müəyyən bir sabitliyə nail oldu. Lakin, XXI əsrin əvvəllərindən etibarən vəziyyət dəyişməyə başladı və miqrasiya prosesləri Böyük Britaniya əhalisinin artmasında əsas amilə çevrildi.

Nəticə. Böyük Britaniyada miqrantların məskunlaşma prosesinin tarixi mərhələlərinə diqqət etdikdə imperiyanın miqrantlar üçün həmişə arzuolunan seçim olduğunu qeyd etmək olar. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Britaniyada güclü iqtisadi şərait misli görünməmiş müstəmləkə miqrasiya dalğasını cəlb etdi. Bu hüquq müəyyən Dominionlar və koloniyalarla (Avstraliya, Kanada, Yeni Zelandiya, Cənubi Afrika və Cənubi Rodeziya) yaxın münasibətləri qorumaq və Birlik daxilində millətçi münasibətləri mötədilləşdirmək üçün daha geniş təşəbbüsün bir hissəsi idi. Buna cavab olaraq, Parlament 1962-ci il tarixli Birlik Mühacirləri Aktı ilə Britaniya Adaları xaricindən gələn hər hansı subyektlərə immiqrasiya nəzarəti tətbiq etdi.

İmmiqrasiya məsələsi Böyük Britaniyada 1990-cı illərin sonlarından bəri mübahisəli siyasi məsələ olmuşdur. Həm Leyboristlər Partiyası, həm də Mühafizəkarlar "sığınacaqla bağlı sərt" kimi qəbul edilən siyasətləri təklif etdilər. Bu, Böyük Britaniyanın beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirməsini təmin etmək istəyənlər tərəfindən qeyri-mütənasiblik kimi pislənir. Bununla belə, Böyük Britaniyanın sığınacaq siyasətini tənqid edənlər tez-tez "təhlükəsiz üçüncü ölkə qaydası"na - sığınacaq axtaranların seçdikləri millət üçün "sığınacaq alış-verişinə" getməməli, çatdıqları ilk azad ölkədə müraciət etməli olduqları konvensiyaya diqqət çəkirlər. Qaçqınlar Şurası tərəfindən aparılan araşdırmalar göstərir ki, Böyük Britaniyada sığınacaq axtaranların əksəriyyətinin təyinat yeri Böyük Britaniyanı özləri seçməkdənsə, onlar üçün xarici tərəflər və ya agentlər tərəfindən seçilib.

Britaniya yurisdiksiyasına daxil olan bəzi ərazilər rəsmi olaraq imperiya ərazisi kimi daxil edilməmişdir. Bunlara protektoratlar, qorunan ştatlar, mandatlaşdırılmış ərazilər və Hindistan knyazlıq dövlətləri daxildir. Daxili qanunlar bu ərazilərə xarici ərazi kimi baxdığından, bu ərazilərdən birində doğuş avtomatik olaraq Britaniya subyekti statusu vermədi. Bunun əvəzinə, bu ərazilərlə əlaqəli insanların əksəriyyəti Britaniyanın qorunan şəxsləri kimi təyin olundu. Britaniyanın qorunan şəxsləri ilə Birləşmiş Krallıqda əcnəbilər kimi rəftar olunurdu, lakin həm Britaniya vətəndaşlarına, həm də qorunan şəxslərə Britaniya pasportu verilə bilərdi. Mühafizə olunan şəxslər əvvəlcə icazə tələb etmədən Böyük Britaniyaya səyahət edə bilməzdilər, lakin İmperiyadan kənara səyahət edərkən Britaniya subyektləri ilə eyni konsul müdafiəsi ilə təmin olundular. Xüsusilə, Avropa Birliyinin 2004 və 2007-ci illərdə genişlənməsi Polşa, Bolqarıstan, Latviya, Rumıniya, Slovakiya və Litvadan kütləvi miqrasiyaya səbəb olmuşdur. Avropa İttifaqından çıxması ilə Böyük Britaniya immiqrasiya siyasətində geniş

islahatlar həyata keçirdi, ilk öncə sərbəst hərəkətə son qoydu və 1 yanvar 2021-ci il tarixindən qüvvəyə minən bal əsaslı sistemi tətbiq etdi. Yeni sistemə əsasən, Böyük Britaniyada işləmək üçün 70 bal tələbi qoyuldu. Təhsilini Böyük Britaniyada alan, ingilis dilini yaxşı bilən miqrantlar digərlərinə nisbətən cəmiyyətə daha rahat inteqrasiya ola bilirlər. Onların əmək bazarında da daha yaxşı nəticələri olduğu görünür. Böyük Britaniyada ağdərili olmayan miqrantlar üzərində aparılan bir araşdırma göstərdi ki, ingilis dilini mükəmməl bilmək məşğulluq ehtimalını 22 faiz, qazancı isə 18%-dən 20%-ə qədər artırır. Miqrant uaşaqlar arasında isə mənzərə bir qədər fərqlidir. Əsas dili ingilis olan və olmayan miqrant uşaqlar arasındakı nailiyyət fərqi zaman keçdikcə azalır və əsasən 16 yaşa qədər aradan qaldırılır.

Yeni qaydaların tətbiqində məqsəd qeyri leqal immiqrasiyaları azaltmaq, Böyük Britaniyada işləyən və ya təhsil alanların bunu qanuni şəkildə etmələrini təmin etməkdir. Böyük Britaniya hazırda Aİ-dən kənarda dünyanın ən liberal immiqrasiya sistemlərindən birinə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Black Presence: Asian and Black History in Britain, 1500-1850. The National Archives. Available at: http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/blackhistory/intro/intro.htm. [19.12.2025].
2. Esmonde-Clearly. The Ending of Roman Britain. 1989. 262 p.
3. File N., Power C. Black Settlers in Britain. 1555-1958. Pearson Education Limited,1981. 259 p.
4. George's E.D. London Life in the Eighteenth Century. LSE. 1951. 458 p.
5. Hawkins O. Migration Statistics. 2015.
6. Henon D. The Origins of the Anglo-Saxons. 2006.296 p.
7.GOV.UK. Statistics: Control of immigration 1999: table 6.6. Internet resource Available at:: https://www.gov.uk/government/statistics/announcements [19.12.2025].
8. Jews in Britain: Origin and Growth of Anglo-Jewry. Council of Christians & Jews. 1943. 10 p.
9. Millett M. Roman Britain. London. Batsford, 2006. 144 p.
10. Roots of the Future: Ethnic Diversity in the Making of Britain. Commission for Racial Equality, 1996. 133 p.
11. Salway P. Roman Britain — A Very Short Introduction. Oxford University Press. 2000.144 p.
12. Walvin J. Passage to Britain-Immigration in British History and Politics. Pelican Books, 1984, 240p.

ФИРУЗА ХАЯТОВА
Доктор философии по истории,
старший преподаватель Азербайджанского Университета Языков

РАЗВИТИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Соединенное Королевство - одна из стран, оказывающих значительное влияние на развитие политических процессов в разных странах мира. В последние годы миграция с Юга на Север неуклонно растет, вызывая один миграционный кризис за другим. Великобритания представляет собой наиболее яркий пример применения мультикультурализма, результаты которого неоднозначно оцениваются как исследователями во всем мире, так и самими британцами. Они вынуждены признать, что прибывающие в страну мигранты и беженцы не только не интегрируются в новую среду, но и зачастую не принимают и не уважают ценности стран, в которые они попадают. Однако было бы неверно описывать Великобританию как совокупность национальных гетто, каждое из которых является государством в государстве. Многокультурное общество Великобритании включает в себя людей со всех континентов, и каждое этническое меньшинство воспринимает свою новую родину по-своему. Это во многом обусловлено историческим контекстом, в котором происходила их иммиграция, и длительностью существования соответствующей этнической диаспоры. Это главная цель данного исследования, которое приходит к выводу, что политика мультикультурализма может быть эффективна только для этнических меньшинств, имеющих тесные исторические или культурные связи с принимающей

страной. Для людей, не имеющих таких связей, эта политика лишь усиливает отчуждение, что в конечном итоге подпитывает экстремистские и националистические настроения как в принимающей, так и в принимающей странах. В представленной статье рассматривается развитие миграционных процессов в Великобритании.

Ключевые слова: Великобритания, миграция, процессы расселения, иммигрантские сообщества.

FİRUZA KHAYATOVA
PhD, head lecturer of Azerbaijan University of Lannguage

DEVELOPMENT OF MIGRATION PROCESSES IN THE UK

The United Kingdom is one of the countries that exerts significant influence on political developments around the world. In recent years, migration from South to North has been steadily increasing, causing one migration crisis after another. The United Kingdom represents the most striking example of the application of multiculturalism, the results of which are controversially assessed by both researchers worldwide and the British themselves. They are forced to acknowledge that migrants and refugees arriving in the country not only fail to integrate into their new environments but also often fail to accept and respect the values of the countries they arrive in. However, it would be wrong to describe the United Kingdom as a collection of national ghettos, each a state within a state. Britain's multicultural society includes people from all continents, and each ethnic minority perceives its new homeland in its own way. This is largely due to the historical context of their immigration and the length of time the respective ethnic diaspora has existed. This is the primary goal of this study, which concludes that multiculturalism policies can only be effective for ethnic minorities with close historical or cultural ties to the host country. For those without such ties, these policies only exacerbate alienation, ultimately fueling extremist and nationalist sentiments in both host and receiving countries. This article examines the development of migration processes in Great Britain.

Keywords: Great Britain, migration, settlement processes, immigrant communities.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 19 dekabr 2025-ci il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 29 yanvar 2026-cı il.
Rəyçilər: t.ü.f.d. Nigar Huseynova, t.e.d. Sevinc Yusifzadə.